

SEITSMETEISTKÜMNES PÜHAPÄEV PÄRAST NELIPÜHA AD 2024

Js 26:12–14.19 (Fl 1:20–26; Jh 5:19–21)

12 Issand, Sina saadad meile rahu, sest kõik meie teodki oled Sina teinud.

13 Issand, meie Jumal! Meid on valitsenud muud isandad peale Sinu – me kiidame üksnes Sind, Sinu nime.

14 Surnud ei ärka ellu, kadunud ei tõuse üles. Sest Sina nuhtlesid neid ja hävitasid nad ning kaotasid neist iga mälestuse.

19 Aga Sinu surnud ärkavad ellu, minu laibad tõusevad üles. Ärgake ja hõisake, põrmus lamajad! Sest Sinu kaste on valguse kaste ja maa paiskab välja kadunud.

ISSAND, Sa sead meile valmis rahu, sest ka kõik meie tööd oled Sa meie eest ära teinud. ISSAND, meie Jumal, meie üle on võimutsenud isandad Sinu asemel, ent üksnes Sinu tõttu oleme Su nime meeles kandnud. Surnud ei elustu, allilma vajunud ei tõuse üles – nii tulid Sa neid katsuma ja põrmustasid nad ja hävitasid iga mälestuse neist. Sinu surnud elustuvad – minu surnukehagi! –, nad tõusevad üles. Ärgake ja rõkatage, põrmus lamajad! Sest valguse kaste on Sinu kaste, aga Sa paned maasse langema allilma vajunud.

Sissejuhatus

Prohvet Jesaja tegutses Juuda kuningate Ussija, Jootami, Aahase ja Hiskija päevil (Js 1:1), s.t 8. sajandi teisel poolel (umbkaudu ajavahemikus 740–686) enne Kristuse sündi. Tegemist oli Assüüria impeeriumi tõusuajaga, mille tulemusena aastal 722/721 hävitati Iisraeli kuningriik ning aastal 701 allutati ka Juuda kuningriik Assüüria ülemvõimule. Jesaja näeb selle keskse põhjusena Iisraeli taganemist Jumalast, mille tulemuseks ongi jumaliku karistusena Jumala rahvast tabav häving välisvaenlaste käe läbi. Jumala eesmärgiks ei ole oma rahvast lõplikult hävitada, vaid teda karistuse abil puhastada, uuendada ja taas üles ehitada.

20. sajandi kriitiline piibliteadus on olnud üsna ühel meelel prohvet Jesaja raamatu jagamisel kolmeks erinevasse ajastusse kuuluvaks osaks: peatükid 1–33 – Proto-Jesaja; peatükid 40–55 – Deutero-Jesaja; peatükid 56–66 – Trito-Jesaja. Ajaliselt paigutuks neist esimene ajaloolise prohvet Jesaja tegutsemisaega, teine Paabeli vangipõlve aega (6. sajandi esimene pool ja keskpaik eKr) ning kolmas vahetult eksiilist naasmise järele (6. sajandi teine pool eKr).

Jättes kõrvale arutelu raamatu (ja selle võimalike osade) autorluse üle¹ on selge, et mitte ainult alates 40. peatükist, vaid ka varasemates peatükkides sisalduvaid ettekuulutusi

---

¹ Sest miks peaks olema võimatu uskuda, et 8. sajandil elanud prohvet oleks võinud kuulutada ette kakssada aastat hiljem toimunut?

Iisraeli päästmise ja Jeruusalemma taastamise kohta on igati asjakohane seostada Paabeli vangipõlvest tagasipöördumise ajaga.

Tõsi, eriti alates Jesaja raamatu 40. peatükist lisandub päästekuulutusele universaalne mõõde. Jumal on kogu loodu Jumal ja Looja ning nagu kõik liha on Tema ees justkui rohi, mis kuivab ja kaob, ja nagu Tema käsule alluvad kõik rahvad (nii nendena, keda karistatakse ja kelle kaudu Jumal ise oma rahvast karistab), nii on Tema päästeegi viimselt mõeldud kõigile rahvastele kuni ilmamaa ääreni. Eeskätt on prohveti sõnum mõeldud siiski julgustuse ja troostina Jumala oma armastatud Iisraelile.

Keelelisi märkuseid

Issand – originaalis kasutatakse siin ja järgmises salmis Jumala nime יהוה – «JHWH», «Jahve», «Jehoova».

Saadad – תַּשְׁפֹּת – sõna שָׁפַת tähendab «[valmis] seadma», «asetama», «määrama», «korraldama».

Rahu – sõna שָׁלוֹם – tähistab lisaks rahule ka terviklikkust ja terve olemist, heaolu, turvalisust, paranemist.

Kõik meie teodki – גַּם כָּל־מַעֲשֵׂינוּ – sõna מַעֲשֵׂה tuleneb verbist עָשָׂה – «tegema», «töötama», «valmistama», «tootma» – ning tähendab «tegu», «töö», «saavutus», «töötulemus», «töövili».

Oled Sina teinud – פָּעַלְתָּ לָנוּ – sõnasõnalt: «oled [Sa] teinud meile».

Meid on valitsenud – בָּעֲלוּנוּ – sõna בָּעַל tähendab «[kellegi üle] valitsema/võimutsema», «[kedagi] omama», ka «naima» (s.t «[kedagi naisena enda omandusse] võtma»).

Me kiidame üksnes Sind, Sinu nime – לְבַד־בְּךָ נִזְכִּיר שִׁמְךָ – sõnasõnalt umbes: «üksnes Sinus on olnud põhjust Su nime meenutada».² Sõna שֵׁם – «nimi» – algtähenduseks võib olla «märk», «tähis» (vrd kõlaliselt kreeka σῆμα ja ladina *signum*).³

Kadunud – sõna נִפְּאֵים tuleneb verbist נָפַח – «alla vajuma», «kukkuma» – ning tähendab sõnasõnalt: «allavajunu», «haudavajunu», «allilma vajunu».

² 1739. aasta Piiblis: «agga siño läbbi üksi kulutame so nimme».

³ Üheks selle sõna võimalikuks algupäraks võib olla verb שָׁם – «[märki] panema» (vrd 1Ms 4:15). Vana Testament omistab nimedele sageli nende kandjat või kandja sünnilugu määravalt iseloomustava tähenduse ning näiteks Jumala nime austamine tähendab Jumala enda austamist.

Ei tõuse üles – בִּלְיָקָמוּ – sõna קוּם tähendab «[üles] tõusma», «püsti tõusma», ka «seisma», «püsima».

Nuhtlesid – פָּקְדָתָּ – sõna פָּקַד tähendab «hoolitsema», «koguma», «[kellegi] järele vaatama», «otsima», «kedagi [läbi] katsuma [tulema]», aga ka «karistama», «nuhtlema».

Minu laibad – נִבְלָתַי – originaalis ainsuses: «minu laip/surnukeha».

Ja hõisake – וַיִּנְנוּ – sõna נָנַח tähendab «hõiskama», «[rõõmust] rõkatama».

Põrmus – sõna עָפָר tähendab «põrm», «kuiv muld», «puru», ka «praht», «prügi», «rusu».

Ja maa paiskab välja kadunud – וַיִּזְרַץ רֶפְאִים תְּפִיל – tegemist on äärmiselt raskesti tõlgitava väljendiga, kuna sõna נָפַל ei tähenda mingil juhul «välja paiskama», vaid siin kasutatud grammatilises vormis «langema panema», «maha paiskama», «[maha/maasse] kukutama». Tõenäoliselt on tegemist vastandusega nende vahel, kes tõusevad Jumala väe läbi üles, ja nende vahel, kes Tema korraldusel jäävadki allilma.⁴

Sisuline analüüs

Jesaja raamatu 26. peatükk algab ettekuulutusega «selle päeva» kohta. Tegemist on päevaga, mil saavad nähtavaks Jumala pääste ning kõige Iisraeli ja teda ümbritsevaid rahvaid tabanu tähendus, nii jumalik kohus ja karistus kui ka lunastus, mis ootab ees õigeid, kindlameelseid ja ustavaid.

Nagu mitmel pool mujal, nii vastandab Jesaja siingi õige ja väära lootuse, Jumala vääramatud teod ning inimeste nurjumisele määratud püüdlused. Need, kes laulavad: «Meil on tugev linn, pääste on pandud müürideks ja kaitsevalliks.» (Js 26:1), peavad teadma, et nende enda rajatud müürid purustatakse ja vallid tehakse maatasa ning ainsad müürid ja kaitsevallid, mis võivad jääda püsima, saavad olla ainult need, mille on rajanud, ehitanud ja kindlustanud Issand ise.⁵ Inimeste ehitatud müürid, olgu need kuitahes kõrged ja tugevad, langevad niikuinii: «Sest Tema langetab need, kes elavad kõrgel, ligipääsmatu linna; Ta alandab seda, alandab maani, paiskab põrmu. Seda tallab jalg, õnnetute jalad, viletsate sammud.» (Js 26:5j)

⁴ 1739. aasta Piiblis: «agga need kes kaddunud, panned sa senna Ma sisse langema»; 1968. aasta piiblitõlkes (jätkates lause esimeses pooles kaste kohta öeldut): «ja sa lased seda langeda kadunute maale»; 1939. aasta Suures Piiblis: «ja maa laseb sünnitades langema vaibunud». Viimane tõlge lähtub sõna נָפַל võimalikust tõlgendusest püstiasendis toimuva sünnituse või nurisünnituse tähenduses.

⁵ Vrd Js 22:9–11: «Te näete, et Taaveti linnas on palju müürimurde, ja te kogute Alatiiki vett. Te loete üle Jeruusalemma koidad ja kisute kodasid maha, et kindlustada müüri. Ja te teete müüride vahele mahuti Vanatiigi vee jaoks. Aga te ei vaata selle poole, kes seda teeb, ega näe, kes seda ammu valmistas.»

Jumala rajatud kindla linna omapäraks on see, et selle väravaid ei tule mitte sulgeda, vaid vastupidi, need tuleb lahti teha, kusjuures mitte ainult omadele, vaid ka võõrastele, s.t paganatele⁶: «Avage väravad, et saaks sisse minna õige rahvas, kes püsib usus!» (Js 26:2) Muidugi on siin selged tingimused: tegemist peab olema «õige rahvaga, kes püsib usus» – kuigi viimasega ei mõelda mitte niivõrd religioosset usku, kuivõrd ustavust ja usaldusväarsust, näitab järgmine salm, et inimestelt nõutav õigus ja ustavus rajanevad kindlameelses lootuses Jumala juurde jäämisel ning Temast vankumatult kinni hoidmisel: «Kindlameelsele sa hoiad rahu, rahu, sest ta loodab Sinu peale. Lootke alati Issanda peale, sest Issand Jumal on igavene kalju.» (Js 26:3j)

Prohvet toob siin taas sisse vastanduse õige ja vale lootuse vahel, ühendades selle vastavate tulevikuväljavaadetega: õiged, olgugi nad õnnetud, viletsad ja alandatud, saavad käia siledat rada ning koguni tallavad põrmu paisatud suurelistel ja ülekohtustel, samal ajal kui viimased langevad ning pihustatakse (Js 26:5–7).

Õigete lootust ei murra isegi nende peale tulevad katsumused ja karistused: «Issand! Me ootame Sind ka Su kohtumõistmiste teel, hing igatseb Su nime ja Su mälestust.» (Js 26:8) Vastupidi, Jumal on oma kohtumõistmises õiglane, nii et seda tasub oodata ja isegi igatseda, seda enam, et see on õigetele kasuks, tuues neile mõistmist ja meelega parandust: «Mu hing igatseb Sind öösel, vaimgi mu sees otsib Sind, sest kui Sinu kohtumõistmised tabavad maad, õpivad ilmamaa elanikud õiglust.» (Js 26:9)

Suurelised ja ülekohtused seevastu ei õpi isegi sellest, kui neile peaks armu antama, vaid püsivad kangekaelselt oma ülekohtutegudes ning peavad seetõttu vaatama vastu täielikule hävingule: «Leiab aga õel armu, ei õpi ta õiglust, õigusemaalgil teeb ta ülekohtu ega näe Issanda kõrgust. Issand, Sinu käsi on tõstetud kõrgele, aga nad ei näe seda. Nätku nad siis Su püha viha rahva pärast ja häbenegu! Jah, neelaku neid tuli kui Sinu vaenlasi!» (Js 26:10j)

Need, kes loodavad Jumala peale, võivad olla rahu: nad teavad, et Issand on teinud kõik nende heaks ning kingib neile täieliku heaolu (Js 26:12). On oluline meeles pidada, et sõna **וַיִּשְׁׁלֶם** tähistab lisaks rahule ka terviklikkust ja terve olemist, heaolu, turvalisust, paranemist, niisiis ei ole siin tegemist kitsalt rahuga vastandina sõjale ega isegi üksnes hingerahuga, vaid kõigega, mida inimese hing võiks ihata: Jumal tahab kinkida omadele täieliku paranemise ja külluse igas mõttes.

Kui prohvet ütleb, Issandale, et «kõik meie teodki oled Sina teinud» (Js 26:12), siis ei pea ta silmas mitte seda, et kõik selle, mida inimesed on teinud – iseäranis ülekohtu – võiks kirjutada Jumala arvele,⁷ vaid justnimelt seda, et Jumal on teinud kõik oma rahva heaks

⁶ Sellest annab märku Js 26:2 kasutatud sõna **וְיָגֵן** – «rahvas» –, mis võib tähistada ka Iisraeli, ent mida enamasti kasutatakse paganarahvastest kõneldes.

⁷ Umbes nii, nagu Adam ütles Jumalale etteheitvalt: «Naine, kelle Sa mulle kaasaks andsid, tema andis mulle puust ja ma sõin.» (1Ms 3:12)

ning on teinud ka kõik vajaliku selleks, et tegemist võiks olla õige rahvaga. Jumal on see, kes teeb inimesed õigeks, mitte inimesed ise.

Inimesed ise on pidevas langemise ja taganemise ohus, iseäranis siis, kui nende üle valitsevad mingid muud isandad peale Jumala. Tegemist ei pea ilmtingimata olema võõraste vallutajate, vägivallatsete, ebajumalakummardajatega, vaid need võivad olla ka omad, päris omaenda kohtumõistjad või kuningad: niipea, kui kas nad ise või nende alamad hakkavad neid mingilgi määral jumalasarnaseks pidama, ollakse surma- ja hukatuse ohus, kuna erinevalt Jumalast, kes on laitmatult puhas ja vankumatult õiglane, taotleb inimese süda «nurjatust, et teha jumalavallatust» (Js 32:6).

Muidugi on eriti ohtlikud võõrad – s.t paganatest – isandad, kuna nemad võivad ahvatleda ka Jumala rahva oma Issandast taganema ja lahti ütleva, ning selle tulemuseks on häving ja hukatus. Seepärast on mitte lihtsalt parim, vaid tegelikult ainsana hea ja õige see, kui Jumal ise valitseb oma rahva üle – see tagab, et Tema rahvas peab meeles Tema nime, elades ustavalt oma Issandaga sõlmitud lepingule (Js 26:13).

Enda sidumine võõraste isandatega on mõttetult seetõttu, et nood ei jää püsima, vaid on surelikud nagu kõik teisedki, ning peagi on isegi mälestus neist otsekui tuulde pühitud. Olgu tegemist kuitahes suure ja võimsa valitsejaga – temagi saatus on Jumala käes ning kõik, ilma vahet tegemata, peavad andma aru neid katsuma tulevale Issandale: «Surnud ei ärka ellu, kadunud ei tõuse üles. Sest Sina nuhtlesid neid ja hävitasid nad ning kaotasid neist iga mälestuse.» (Js 26:14)

Selle asemel, et järgneda maistele valitsejatele – rääkimata nende peale oma tuleviku rajamisest –, on mõistlik panna kogu oma lootus Issandale, kes on teinud ja teeb jätkuvalt suuri asju: «Sina oled lisanud rahvast, Issand, oled lisanud rahvast, oled näidanud oma au, oled laiendanud kõik maa piirid.» (Js 26:15) Iisraeli rahva suurim õnn on see, et kui mitte headel aegadel, siis vähemalt neid tabanud katsumustes on nad ikka leidnud tee tagasi Issanda juurde ning Teda kogu südamest otsinud: «Issand, nad otsisid Sind kitsikuses, sosistasid lausumisi, kui Sina neid karistasid. Otsekui lapseotel olija, kel sünnitus ligineb, vaevleb ja kisendab oma valudes, nõnda olime meiegi Sinu ees, Issand.» (Js 26:16) Tõsi, taolisele äratundmisele tulemine võtab teinekord aega ning pole haruldane, et inimesed pöörduvad Jumala poole alles viimases ahastuses, siis kui kõik muud võimalused on tulutult läbi proovitud: «Me olime lapseotel, vaevlesime, aga otsekui oleksime sünnitanud tuult: päästet me maale ei toonud ja ilmamaa elanikke ei sündinud.» (Js 26:18)

Jumalaga on kõik teisiti: isegi surnud saavad taas elavaks ning surnukehad tõusevad mullapõrmust (Js 26:19). Jumal, kes on «otsekui kastepilv lõikusaja palavuses» (Js 18:4), kingib omadele «valguste kastet», mis elustab närbunud ning paneb põuase maa vilja kandma. Ainult need, kes on suurelistena hauda langenud, peavad teadma, et nad jäävadki vangid allilma sügavusse (vt keelelist märkust Js 26:19 lõpuosa kohta).

Issand ei taha oma rahvast hävitada, vaid on valmis teda kitsikuse ja karistusegi päevil säästma: «Tule, mu rahvas, mine oma kambritesse ja sule ukсед enese tagant, peitu üürikeseks ajaks, kuni raev möödub. Sest vaata, Issand väljub oma asupaigast nuhtlema maa elanikke nende ülekohtu pärast.» (Js 26:20j) Kui palju on õigeid, keda Jumal säästab, seda on raske arvata – kindlasti on tegemist vähemusega, kuna paraku tabab häving kogu maad: «Nüüd aga ärge enam hoobelge, et teie kütked jääksid pingutamata, sest ma olen kuulnud Jumalalt, vägede Issandalt, otsusest ja hävingust, mis tabab kogu maad.» (Js 28:22)

Siiski on siingi peidus lootus õigetele: «Siis paljastab maa oma veresüü ega kata enam neid, kes ta peal on tapetud.» (Js 26:21) See tähendab, et need, kes on langenud vägivalda ohvriks ning kelle veri on valatud ülekohtuselt, tuuakse taas esile – erinevalt suurelistest ja ülekohtustest, kes jäävadki maapõue neelatuks –, küllap selleks, et nemadki oleksid nende õnnelike surnute hulgas, kelle Issand taas elavaks teeb.⁸

Inimeste ainus lootus on Jumal: Tema käes on nii kohtumõistmine kui õigus; Tema on see, kes annab armu ja mõistab hukka; Tema langetab ja surmab ning Tema äratab üles ja teeb taas elavaks. Jumal teeb õigeks ning kingib rahu ja õnnepõlve, ent Tema on ka see, kes paiskab suurelised põrmu ning pühib ära nende mälestusegi. Ainult ennast Tema käe alla alandades võivad inimesed ja rahvad püsima jääda – sest kõik muud isandad toovad viimaks ikkagi languse ja hävingu.

Kõige selle juures on kindel, et Jumal ei soovi mitte kellelegi hävingut ega hukatust, vaid pakub absoluutselt kõigile, kes igatsevad Tema ja Ta õiguse järele, võimaluse leida üles tasane tee ning käia siledat rada, minna sisse pühasse linna, mille müürideks ja kaitsevalliks on Issanda pääste, ning pärida rahu ja igavene elu Tema ligiolus, kes on otsekui valgus pärast ööpimedust ning hommikune kaste põuasele maale.

Jutluseks

Seitsmeteistkümnenda pühapäeva teemaks pärast Nelipüha on kirikukäsiraamatu järgi «Jeesus annab elu». Teema tuleneb esimese lugemisaasta Evangeeliumist (Lk 7:11–16), mis kõneleb Naini noormehe surnuist äratamisest. Pühapäeva sissejuhatavat tekst ütleb: «Pühapäeva piiblitekstides tuleb uuesti esile surma ja ülestõusmise teema. Jeesus on võitnud inimest ja kogu loodut rõhuva surma võimu. Seepärast on Jeesusesse uskujail lootus, mis kannab üle surma läve. Kord vabastatakse kogu loodu kaduvuse orjusest.»

EELK Kirikukäsiraamatu lugemiskava järgi on kolmanda lugemisaasta Epistlikis (Fl 1:20–26) apostel Pauluse arutlus dilemma üle, kas pigem elada ihus või «lahkuda ja olla Kristusega, sest see on väga palju parem». Olulisim on Pauluse sõnul see, et ükskõik, kas ta elab või sureb, peaasi, et Kristus saaks tema kaudu «täiesti avalikult ülistatud».

---

⁸ Siit ei maksa püüda välja lugeda teoloogilist seisukohta surnute ülestõusmise kohta viimisel päeval, vaid tegemist on osaga vastandusest ülekohtuste ja õigete ning õige ja valelootuse vahel.

Kolmanda lugemisaasta Evangeeliumi (Jh 5:19–21) keskseks sõnumiks on Jumala ja Tema lihaksaanud Poja Jeesuse Kristuse meelevald elu ja surma üle: «Nõnda nagu Isa äratab üles surnuid ja teeb elavaks, nõnda teeb ka Poeg elavaks, keda tahab.»

Nagu Jumala ainusündinud Poeg sai inimeseks selleks, et tõsta inimkond üles patu ja surma orjusest ning kinkida uus elu õiguses kõigile, kes Temasse usuvad ja Ta vastu võtavad, nii on ka prohvet Jesaja sõnumiks mitte lihtsalt see, et Jumalal on tahtmise korral meelevald isegi surnuid üles äratada, vaid see, et ka kohut mõistes, karistades ja isegi nuheldes on Jumala eesmärgiks armu anda ning oma rahvas päästa ja õigeks teha. See on meiegi lootus: teadmine, et kõik on Jumala käes ning Jumal on armuline ja õige.

Jutluse võib ehitada üles näiteks järgmiste punktidenä:

1. Inimesel on kahetsusväärne oskus panna oma lootus ikka-jälle millelegi valele. Prohvet Jesaja päevil oli taoliseks valelootuseks toetumine Iisraeli ümbritsenud suurvõimudele, kellest üht välja valides usuti suutvat end kindlustada teise vastu. Tulemus on alati ühesugune: võõrad isandad jäävad alati võõraks ning nende valitsus ei too kaasa õigust, vaid kasvatab ülekohtu. Iisraeli rahvas koges seda korduvalt, nähes nii omaenda kui võõraste valitsejate tõusu ja langust ning tundes oma nahal sellega kaasnevaid nuhtlusi – paraku väga harva õppides ning enamasti üha ja üha samu vigu korrates.
2. Ainus, kelle peale võib tõeliselt loota, on Jumal. Jah, kui Jumal näeb oma rahva taganemist ja ülekohtu, iseäranis vägivalda ja süütu vere valamist, siis Ta tuleb oma rahvast katsuma ning karistab teda, vahel väga rängasti, peaaegu et täieliku hävitamiseni. Ent Jumala karistuse eesmärgiks ei ole mitte inimesi ega rahvaid hukka saata, vaid nad päästa ja uuesti üles ehitada – nii, et ülekohtu asemele astuks õigus ning truudusetuse asemele ustavus ja kindlameelsus. Jumal ise on oma rahvale müüriks ja kaitsevalliks ning Ta tahab, et Tema armust ja õnnistusest saaksid osa kõik inimesed, mitte üksnes vähesed väljavalitud.
3. Jumalal on meelevald nii elu kui surma üle. Jumala käes on nii kohtumõistmine kui õigus; Tema on see, kes annab armu ja mõistab hukka; Tema langetab ja surmab ning Tema äratab üles ja teeb taas elavaks. Jumal teeb õigeks ning kingib rahu ja õnnepõlve, ent Tema on ka see, kes paiskab suurelised põrnu ja pühib ära nende mälestusegi. Ainult ennast Jumala käe alla alandades võivad inimesed ja rahvad püsima jääda – sest kõik muud isandad toovad viimaks ikkagi languse ja hävingu. Jumal kingib kõigile, kes igatsevad Tema ja Ta õiguse järele, rahu ja igavese elu Tema ligiolus, olles kui valgus pärast ööpimedust ning nagu hommikune kaste põuasele maale. Kui prohvet Jesaja kõneles sellest kõigest eeskätt oma aja kontekstis, siis meie teame, et viimselt on Jesaja ettekuulutused täitunud Jeesuses Kristuses, Jumala lihaksaanud Pojas, kes on tulnud ja andnud ennast surma, et meie võiksime elada; kes on võtnud enda peale meie patud, et meie võiksime Temas õigeks saada.